

La nacionalitat catalana, d'Enric Prat de la Riba

Jordi Casassas Ymbert
Universitat de Barcelona

La voluntat d'aquest text és referir-se, exclusivament, a l'anàlisi del contingut, la significació i la importància dins l'esforç general de teorització que ha acompanyat el sentiment i el moviment catalanista, de la principal —o si més no la més coneguda— obra d'Enric Prat de la Riba, *La nacionalitat catalana* (1906).¹

1. La singularitat del llibre

Al llarg de la seva història, el catalanisme ha disposat d'una gran profusió de textos que directament o indirecta han buscat definir-lo, aportar alguns dels seus elements constitutius, fer-ne la història o convertir-lo en una estratègia política.² Com apuntava, el catalanisme és el resultat de la conjunció d'un sentiment i un moviment social; i aquest darrer, en voler perdurar, s'ha vist obligat a completar la seva propensió natural a justificar-se pel que fa al llarguíssim recorregut temporal, amb una clara identificació amb el canvi històric; i també amb el present en el qual s'expressa, si no és que vol quedar arraconat com una simple manifestació pintoresca i folklòrica. És per aquest motiu que bona part dels textos del catalanisme els trobem en forma d'articles periodístics, la majoria en la premsa diària, vehicle idoni per a la creació de l'opinió pública moderna.³

El contacte obligat amb un dia a dia extraordinàriament canviant ha anat justificant que la teoria de la nació catalana hagi adquirit una densitat especial en contacte amb conjuntures molt assenyalades i que hagi prevalgut l'oportunisme

1. Es tracta d'una contribució complementària a la que vaig realitzar en l'estudi introductori a la reedició: Enric PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana*, Barcelona, La Magrana i Diputació de Barcelona, 1993, col·l. «Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català», núm. 30, p. v-lvi. Si no es diu res en sentit contrari, les citacions del llibre sempre es refereixen a aquesta edició.

2. La «Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català» (BCNC) (1982-1993) inclou trenta títols representatius de tots els corrents i les tendències del catalanisme i el seu catàleg és indicatiu de les inquietuds historiogràfiques, culturals i polítiques que es tenia aleshores respecte al catalanisme.

3. *Lo Catalanisme* d'Almirall sorgeix de la sèrie d'articles i treballs que es publiquen sobre el catalanisme; Torras avança el contingut de *La tradició*; Prat fa el mateix.

conjuntural a la reflexió teòrica de fons. La inexistència d'una universitat que estigués al dia del que succeïa a Europa i ben lligada a la realitat catalana va contribuir a fomentar aquesta debilitat teòrica durant bona part del segle XIX. Aquesta mancança encara es notà més a mesura que el conjunt de la societat catalana s'anà polititzant i quan els estats nació varen adonar-se, cap al final del vuit-cents, de la gran potència del nacionalisme com a eina de conformació social i d'ordre públic.

Així doncs, *La nacionalitat catalana* no es pot deslligar d'aquesta cadena tan plural de reflexions, argumentacions i justificacions que acompanyen la trajectòria històrica del catalanisme. Per altra banda, no podem oblidar que la reflexió teòrica és un dels elements constitutius més rellevants dels nacionalismes reivindicatius o sense estat. Ara bé, dins aquest contingent de textos sempre n'hi ha alguns que el mateix nacionalisme ha anat situant en un lloc preeminent, per la rellevància de l'autor, per l'originalitat de l'aportació, per la seva capacitat d'impacte, per la densitat argumental o bé per la seva contribució a la constant necessitat d'afinar l'estratègia política.

I encara dins aquest grup privilegiat de textos, n'hi ha alguns, pocs, que el mateix nacionalisme converteix en una mena d'icones nacionals, en punts de referència del moviment nacionalista més enllà de les adscripcions ideològiques particulars que a les nostres latituds s'acostumen a avantposar a tot fins al punt de provocar la desqualificació o el simple «oblit» del contrari. Sens dubte, però, si els especialistes posteriors van coincidint a destacar els mateixos títols i la llista es manté amb el pas del temps, l'entronització s'acaba convertint en una mena d'article de fe. Aquesta circumstància sembla donar-se especialment, en el cas del catalanisme, amb els llibres *Lo catalanisme*, de Valentí Almirall (1886), *La tradició catalana*, de J. Torras i Bages (1892), i *La nacionalitat catalana*, de Prat de la Riba.

Efectivament, quan ens mirem amb deteniment les raons de la singularitat donada al llibre de Prat de la Riba, no podem deixar de pensar en l'oportunisme del seu llançament en relació amb la conjuntura inicial de la Solidaritat Catalana, amb un sostre de reflexions que interpel·laven l'autor des de la crisi del final del segle XIX. Així doncs, ens trobem altre cop amb aquesta relació tan estreta entre teoria i conjuntura, que no sempre havia de ser necessàriament positiva: allò que convertia el llibre en actual i rellevant el 1906, en diàleg amb la conjuntura de la fi del segle en els àmbits català, espanyol, europeu i mundial (ens referim al seu final en clau «imperialista»), una dècada més tard i en contacte amb una altra conjuntura d'abast tan ampli com la de la Gran Guerra podia esdevenir un llast insalvable que aconsellés fins i tot «oblidar» un llibre tan connotat.

Des d'aquest punt de vista, *La nacionalitat catalana* s'hauria pogut convertir en un llibre de segona fila, en una aportació més de circumstàncies. De fet, del llibre se'n parlà ben poc fins que durant la crisi republicana la «nova» Lliga Catalana el volgué recuperar, conjuntament amb la figura del seu autor, per mirar de contrarestar l'herència del llegat pratià que s'havia autoatorgat la gent d'Acció Catalana després de la Primera Guerra Mundial (1922). Es podria haver donat la circumstància que durant tots aquests anys el permanent debat noucentista hagués mantingut el

prestigi del llibre de Prat, que d'Ors havia batejat com el «llibre de capçalera» dels catalanistes. Però el parèntesi de la Gran Guerra no afavorí gens la popularitat d'una argumentació nacionalista que, com veurem, acabava en clau imperialista i, per tant, resultava incompatible amb l'argumentari democràtic i republicà que semblava imposar-se a Europa després de la derrota dels imperis centrals. No obstant això, la mort prematura de Prat, l'agost de 1917, va promoure que es tornés a parlar d'ell i de la seva obra teòrica, i no només de la seva obra de govern al capdavant de la Mancomunitat de Catalunya.

En l'extrema resistència de la immediata postguerra civil, el llibre de Prat de la Riba reapareixia com una fita rellevant de la teorització del nacionalisme català. En notes clandestines de mitjan anys quaranta d'un membre del Front Universitari Català apareix treballada *La nacionalitat catalana*, cosa que sembla indicar que es tractava d'un text que s'havia d'analitzar «col·lectivament». En cercles catòlics dels anys cinquanta també apareixen referències a la importància del llibre de Prat. I també en els cercles i les revistes de l'exili es retroba l'empremta pratiana un cop passat l'eixorc radicalisme propi del xoc del 1939.⁴

La castellanització extrema de l'ensenyament oficial mitjà i universitari a l'interior de Catalunya va comportar la pràctica desaparició de les referències a Prat de la Riba i la seva obra fins ben entrada la dècada dels seixanta: la inexistència d'una assignatura sobre la Catalunya contemporània tampoc no afavoria la circulació de la bibliografia que anava apareixent, sempre d'autors de fora de la Universitat (Olivar i Bertrand, Enric Jardí, Albert Manent, J. Benet, etc.).

Malgrat totes aquestes vicissituds, no sempre favorables, amb motiu del cinquantenari de la mort de Prat es tornà a parlar d'ell i de la seva obra com un dels grans referents del catalanisme.⁵ Fins i tot s'hi sumaren les autoritats franquistes. L'1 d'agost de 1967 la Diputació de Barcelona organitzà un homenatge a Prat. Hi feu un parlament polític el president de la Diputació, Josep Maria de Muller i d'Abadal (nebot de Raimon d'Abadal), que lloà la llengua i la cultura catalanes. La conferència central la va fer Guillem Díaz-Plaja, que va exaltar l'obra institucionalitzadora de Prat i va assegurar que, salvats els errors d'aleshores, centrats en una democràcia corrupta i en la desviació separatista, ara ells eren els continuadors naturals d'aquella obra tan remarcable. També s'inaugurà una exposició bibliogràfica amb els fons de la Biblioteca de Catalunya que dirigia Mateu Llopis.⁶

4. Veg. F. SOLDEVILA i P. BOSCH GIMPERA, *Història de Catalunya*, Mèxic, Minerva, 1946, on es destaca l'aportació cabdal de Prat de la Riba al nacionalisme català i com a home de govern a la Mancomunitat.

5. S'avança a aquesta nova conjuntura Rafael OLIVAR BERTRAND, *Prat de la Riba*, Barcelona, Aedos, 1964 (Premi Aedos de Biografia el 1952). Aquest historiador va gaudir de poques simpaties universitàries inicials pel seu enfrontament amb Jaume Vicens Vives (sí que havia tingut amistat des de l'exili amb Pere Bosch Gimpera), però introduïa material procedent dels cercles familiars i d'amistat de Prat.

6. Vegeu la crònica de l'acte a la revista *San Jorge*, núm. 67-68, p. 113. L'acte va tenir un ampli ressò en la premsa local: *Solidaridad Nacional*, *Diario de Barcelona*, *La Vanguardia Española*, *El Correo Catalán*, *Destino* i *Serra d'Or*. *TeleXpres* hi dedicà un ampli reportatge centrat en el període 1907-1917 i que feia una atenció especial pel que fa a l'IEC, Pompeu Fabra i els equips de col·laboradors de Prat de la Riba.

En aquesta circumstància, però, va ser l'esquerranisme imperant en el medi universitari (i que tan bé representà Jordi Solé Tura amb el seu llibre *Catalanisme i revolució burgesa. La síntesi de Prat de la Riba*, Barcelona, Edicions 62, 1967) qui s'encarregà de convertir *La nacionalitat catalana* en «l'eix del mal» burgès enfrontat de manera irreconciliable amb l'almirallà *Lo catalanisme*, en un dels simplistes i maniqueus enfrontaments típics d'aquell període.⁷ Però, tot i l'anatema presentista, l'obra de Prat va ser reconeguda un cop més com una de les aportacions cabdals en la història del catalanisme.⁸

2. Les circumstàncies de l'aparició del llibre

La primera notícia sobre l'aparició de *La nacionalitat catalana* es va produir a l'edició de *La Veu de Catalunya* corresponent al 15 de maig de 1906. En l'anunci es deia que el llibre estava destinat a «divulgar el fet de la nacionalitat catalana», de la qual estudiava «les causes que concorren a la nostra terra les quals li donen el caràcter de nacionalitat, base de les reivindicacions catalanes». L'obra havia de constituir el primer volum de la col·lecció «Biblioteca Popular» que dirigia Josep Pijoan, amic i col·laborador proper de Prat de la Riba.⁹

El caràcter volgutament divulgador que el portaveu regionalista donava al llibre d'imminent aparició estava motivat pel gran desplegament de mitjans que la Lliga Regionalista estava fent per tal d'assegurar l'èxit de la Festa de l'Homenatge que s'havia de celebrar el 20 de maig següent.¹⁰ En aquest sentit, podem afirmar que l'obra de Prat va tenir una elaboració curta i precipitada, fet que no s'adequava gens a la seva personalitat i inclinacions. En més d'una ocasió Prat havia manifestat que la seva il·lusió de joventut era convertir-se en un home d'estudi. Narcís Pla i Daniel, el seu company universitari i col·laborador a la *Revista Jurídica de Catalunya*, amb motiu de la mort de Prat recordava que «en nostres freqüents intimitats tingué ocasió de conèixer els estudis seriosíssims que tenia fets referent als veritables conceptes continguts en les paraules estat i nació, regió i personalitat nacional, federació de nacions i confederació d'estats», i recordava també que havia vist l'esborrany de mitja obra, interrompuda per la crisi colonial i l'augment

7. Cal tenir present que havia aparegut el llibre de Pierre VILAR *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1964 (3 v.), obra que ben aviat va ser considerada la icona principal de la nova generació marxista dels anys seixanta. En la llarga introducció al llibre, Vilar diferenciava l'etapa 1885-1917 com la genuïna «nacionalista burgesa» i hi situava Prat de la Riba com l'interpret dels interessos de la burgesia industrial.

8. Vegeu l'ambient i els raonaments de l'època a G. C. CATTINI, *Prat de la Riba i la historiografia catalana: Intel·lectuals i crisi política a la fi del segle XIX*, Catarroja, Afers, 2008.

9. El número 2 d'aquesta col·lecció havia de ser el recull de textos, amb un estudi previ del mateix Prat, *Corts catalanes. Proposicions i respostes*, Barcelona, L'Anuari de l'Exportació, 1906, on Prat volia demostrar el «seny ancestral» subjacent en la pràctica institucional del Principat i les Illes.

10. Vegeu les circumstàncies d'aquesta estratègia a J. Casassas, «Estudi introductori», a Enric PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana i Compendi de doctrina catalanista*, BCNC, núm. 30, p. 5-55.

dels compromisos polítics que va anar adquirint des d'aleshores l'autor.¹¹

Així doncs, a l'hora d'analitzar el contingut de *La nacionalitat catalana* cal tenir molt present que rere la relativa precipitació formal del text hi havia molt estudi sistemàtic. El mateix Prat en més d'una ocasió havia confirmat les paraules de Narcís Pla en afirmar que per inclinació íntima ell hagués preferit mantenir-se en el camp anònim de l'estudi.¹² Més tard, quan es preparava la segona edició del llibre, el 1910, va manifestar al curador, Josep Roig i Roqué, que si hagués tingut una mica més de temps hauria complementat el seu treball amb «un estudi comparat d'homes representatius de la Nació catalana i de la de Castella, una mena de psicologia de pobles vista a través dels herois llurs».¹³

No obstant això, inicialment va prevaler la tàctica. En l'edició del 22 de maig (així, doncs, dos dies després de la Festa de l'Homenatge: no s'hi havia arribat a temps), *La Veu de Catalunya* anunciava la posada en venda de *La nacionalitat catalana* i afirmava que el llibre volia contribuir a la renovació intel·lectual i moral del país que estava protagonitzant el catalanisme polític. També va dir que en un dia se n'havien venut mil exemplars (el dia 28 informarà que se n'havia venut el segon miler, i l'endemà, que es posava a la venda el tercer miler). En aquesta edició del dia 29 es promocionava el llibre reproduint una part del capítol «Gènesis del nacionalisme» on es deia que aquest moviment nacionalista era l'explicació del lent procés d'aparició del sentiment de pàtria durant el segle XIX i dels corrents que acabaren confluint en la posterior i «superior» fase nacionalista (la que protagonitzaven, és clar, el mateix Prat i el seu grup).

Aquest caràcter estratègic nacional, que en expressió d'Eugeni d'Ors convertí l'obra de Prat en el «llibre de capçalera» del bon catalanista dins l'onada de la Solidaritat Catalana, també s'havia d'entendre en clau interna dels quadres del catalanisme polític. El llibre servia per a acabar de consolidar l'hegemonia de Prat de la Riba dins el catalanisme noucentista. Eugeni d'Ors ho va reconèixer després de llegir-ne la darrera part, on s'exposava la perspectiva pratiana de l'imperialisme nacional. Per altra banda, existia el fins aleshores molt influent grup catòlic noucentista (Josep Carner, Jaume Bofill, Josep Maria López-Picó, etc.), sempre sota l'òrbita de Torras i Bages, d'Acció Catòlica i de l'Acadèmia Catalana de les Congregacions Marianes, el qual, a partir de l'aparició del llibre i de l'èxit de la Solidaritat, començà a girar cap

11. N. PLA, «En Prat de la Riba i la "Revista Jurídica de Catalunya"», *Revista Jurídica de Catalunya*, núm. extraordinari, XXIV (3/1918), *A su preclaro redactor, el pensador profundo y escritor eminente Don Enric Prat de la Riba*, p. 139.

12. Corroborant el que havia dit Pla i Daniel, el mateix Prat manifestà que en el seu treball d'arxiu per a investigar «el problema de la Nació i l'Estat» havia acabat recollint una gran quantitat de textos i documents que anaven des de l'antiguitat fins al present i amb una perspectiva plural: des de la història fins al món jurídic, de la psicologia col·lectiva a l'etnografia, la sociologia, la dialectologia, etc. Molt en la línia biologista del moment, parlà «d'anatomia nacional» i encunyà el terme *nacionologia*.

13. Citat per Martí ESTEVE, *Biografia d'Enric Prat de la Riba*, Barcelona, s. i., 1917 (extret de la revista *Quaderns d'Estudi*, any III, vol. 1, núm. 1, separata amb introducció d'Eugeni d'Ors), p. 47.

a Prat.¹⁴ Aquest, des del seu retorn a Barcelona el 1904, havia aconseguit equilibrar internament la Lliga Regionalista després de l'escissió de la gent d'*El Poble Català*, impulsar el moviment de la Solidaritat i enquadrar políticament la major part dels intel·lectuals i professionals noucentistes en la Joventut Nacionalista de la Lliga.¹⁵ Amb aquest dinamisme, a més, Prat havia assolit l'impensable pocs mesos abans: neutralitzar l'escissió d'*El Poble Català* de 1904 i la seva voluntat definitiva amb teòrics molt llegits, com ara Gabriel Alomar o el psiquiatre Dídac Ruiz.

3. La significació de les primeres edicions

Acabem de veure com s'havia d'entendre la primera edició de *La nacionalitat catalana* en relació amb les necessitats estratègiques de la primera fase del moviment solidari al final del mes de maig de 1906. La segona edició va tenir un component estratègic tan o més marcat que la primera. Va sortir a la llum el 23 de desembre de 1910 en el decurs de l'homenatge a Prat de la Riba promogut per Joan Maragall com a desgreuge pels constants atacs i desqualificacions llançats contra Prat per Pere Coromines i la gent de la UFNR des d'*El Poble Català* d'ençà de la Setmana Tràgica. La davallada política i electoral de la Lliga Regionalista s'havia convertit en un problema de crispació creixent dins el catalanisme que la vella generació (Francesc Matheu, Narcís Oller, Lluís Millet, Joan Alcover, Eusebi Güell, Rubió i Lluch, Narcís Verdager i Callís, Massó i Torrents, Sebastià Farnés, etc.) no volia tolerar.¹⁶

La transcendència d'aquest homenatge va ser encara més gran perquè en el seu transcurs la Lliga va adoptar la reivindicació d'una Mancomunitat de Catalunya com a peça central de la seva nova estratègia política.¹⁷ Així, doncs, altre cop el llibre de Prat de la Riba quedava estretament lligat a un nou moment crucial de la història del catalanisme. Aquesta segona edició, molt més acurada que la primera, va ser a càrrec de Josep Roig i Roqué, un home de l'esfera de Torras i Bages que gaudia de tota la confiança de Prat.¹⁸

A partir d'aquest moment es van fer algunes edicions menors del llibre de Prat,

14. Torras i Bages se n'adonà i intentà contrarestar-ho amb la segona edició de *La tradició catalana* (juny de 1906), ara a Barcelona; en el pròleg especificà que la religió havia de seguir essent «l'esperit vivificador i organitzador de la nostra nacionalitat» i acusà el programa de Prat «d'indiferentista» en matèria religiosa. Tot i que aquesta edició va tenir major difusió que la primera, l'hegemonia de Prat era un fet imparable.

15. Francesc Cambó, potser el millor estrateg a prop de Prat, destacà que la força que els portava al triomf provenia de la passió que sentien per l'ideal. Veg. F. CÀMBÓ, *Memòries (1876-1936)*, Barcelona, Alpha, 1981, p. 34.

16. Vegeu l'anàlisi d'aquest homenatge a J. CASASSAS, «Estudi introductori», a J. BOFELL, *Prat de la Riba i la cultura catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1979, col·l. «Antologia Catalana», núm. 95.

17. Joan Maragall va dir que «l'afirmació que fem amb aquest acte potser no se'n hauria acudit fer-la si la contradicció no l'hagués provocada». Veg. J. MARAGALL, *Obres completes*, vol. 1, Barcelona, Sala Parés, 1934, p. 770-771.

18. Havia nascut a Sant Feliu de Guíxols el 1869 i era un estudiós de Manuel Milà i Fontanals, de qui el 1912 edità un recull crític bibliogràfic.

totes prenent com a base l'edició de 1910. Per exemple, la traducció al castellà d'A. Royo Villanova (Valladolid, 1917), l'apareguda a les Edicions de la Revista Germanor (Santiago de Xile, 1921) o la de la Biblioteca Catalana de Buenos Aires (1925). Més significativa va ser la traducció a l'italià feta pel catalanòfil Cesare Giardini el 1924. Va aparèixer al número 15 de la «Biblioteca di Coltura Politica» que dirigia l'intel·lectual feixista Franco Ciarlantini per a aplegar textos significatius que il·lustressin la crisi general de valors en la societat liberal provocada per la Gran Guerra.¹⁹

La tercera edició va aparèixer a Barcelona, al número 20 de la «Col·lecció Popular» de l'editorial Les Ales Esteses, el 1930. La motivació era clara: el llibre de Prat no era de ningú i era de tothom; i a la sortida d'una dictadura anticatalana com la de Primo de Rivera es reeditava amb la voluntat que la gent pogués fonamentar el sentiment catalanista més enllà dels enfrontaments partidistes i l'atomització del catalanisme entre cambonians, socialistes, gent d'esquerra i el grup d'Acció Catalana Republicana.

Abans de la Guerra Civil encara es publicà un altre cop *La nacionalitat catalana*. Va ser en el número 40 de la «Col·lecció Popular Barcino», de 1934. Altre cop el llibre reapareixia en una conjuntura de gran intensitat política. En aquesta ocasió, però, els encarregats de l'Editorial Barcino varen pensar que possiblement el llibre de Prat de la Riba resultaria poc entenedor per a les persones amb un horitzó polític sorgit de l'impacte de la Gran Guerra, força allunyat, doncs, del del principi del segle XX per al qual Prat de la Riba havia escrit el seu llibre. Així, l'edició de 1934 es normalitzà ortogràficament, anà precedida d'una introducció i es reforçà amb unes notes a peu de pàgina per a aclarir conceptes i passatges que fins a aquell moment ningú no havia considerat que necessitessin cap aclariment.

4. El contingut de l'obra

La nacionalitat catalana va ser un llibre impulsat per un petit grup de col·laboradors entre els quals sobresortien Cambó, J. Pijoan i sembla que el mateix Eugeni d'Ors, encara molt jove, els quals —com sabem— demanaren a Prat de la Riba que compongués un compendi de doctrina catalanista que acompanyés la gran mobilització de la Festa de l'Homenatge. Prat, que —com queda dit— disposava de molt material i reflexions fetes, va donar (tot fa pensar que a desgrat seu) forma al llibre adaptant la introducció al llibre del seu amic Duran i Ventosa, *Federalisme i regionalisme* (Barcelona, 1905), que constituí els capítols 2, 3 i 4. A continuació adaptà el text de la conferència que havia fet a l'Ateneu Barcelonès el 1897, titulada «El fet de la nacionalitat catalana», base dels capítols 5, 6, 7 i 8. Finalment, redactà expressament per al llibre de 1906 el primer capítol (introdutori) i els dos capítols finals: «L'imperialisme» i «Acabament».

19. Veg. Patrizio RIGOBON, «Enric Prat de la Riba: l'ideologia del pragmatismo nazionalista catalano», *Spagna Contemporanea* (Torí), núm. 1 (1992), p. 25-48.

5. Una visió moderna de l'origen del catalanisme

Cal partir de la idea que Prat estava fent tanta doctrina com estratègia perfectament lligada a la crisi del final de segle i a les circumstàncies del que podria ser la seva superació. Des del seu primer discurs al Centre Escolar Catalanista, el 1888, titulat «Sistemes de propaganda catalanista», Prat havia anat demanant una acció agressiva, moderna i regeneradora que afavorís la normalització pública; una acció que havia de començar per «l'autoregeneració» i la catalanització del caràcter, i que havia de ser explícitament contrària al centralisme castellà.²⁰

Dos anys després Prat arribà a la presidència del Centre Escolar i feu el preceptiu discurs presidencial (29 de febrer de 1890). Hi demostrà que havia assimilat amb rapidesa les tesis de Sebastià Farnés exposades a *La Renaixença* i hi afirmà que Espanya no era cap nació i sí un estat; l'acció catalanista, deia, havia de partir de la unió de tradició i modernitat, i fonamentava els seus arguments en les idees que estaven en voga a Europa en aquells anys, sorgides de la nova sociologia, del biologicisme, del corporativisme gremialista del món conservador europeu, de l'antiindividualisme i de l'antiparlamentarisme, de tot l'argumentari proteccionista català, etc. En aquest moment Prat ja combinava amb naturalitat les influències, entre altres, de Bonald, de Maistre, de Thierry, de Savigny, de Le Play i la seva escola Pau i Reforma Social, de Balmes, però també de Comte i de J. Stuart Mill, i, sobretot, d'Ernest Renan, la gran referència del regeneracionisme mediterrani a l'època.²¹

Prat de la Riba devia sorprendre per la intensitat i densitat de l'argumentació i per la modernitat dels seus plantejaments, que tant poc tenien a veure amb els de la generació anterior. De fet, en aquestes intervencions ja s'endevinen els arguments que vertebraven *La nacionalitat catalana*. El catalanisme que Prat propugnava, necessàriament modern i regenerador, només es podia entendre en funció de la construcció de la modernitat a Catalunya; en definitiva, en funció de la dinàmica de la Catalunya industrial, urbana i europea que s'identificava amb Barcelona i la seva àrea d'influència.²²

La intensitat regeneracionista d'aquesta proposta catalanista, potenciada pel gran sotrac sofert per l'Estat espanyol el 1898, va forçar l'argumentació sobre la història del catalanisme modern i va posar l'èmfasi en la combinació de la resistència catalana enfront de l'assimilisme centralista castellà i els esforços endògens per construir una societat moderna.²³ El resultat, si hom prescindeix d'alguns aspectes

20. Veg. Enric JARDÍ, *El pensament de Prat de la Riba*, Barcelona, Alpha, 1983, p. 45.

21. Vegeu el text del discurs de 1890 a Enric PRAT DE LA RIBA, *La nació i l'estat. Escrits de joventut*, edició a cura d'Enric Jardí, Barcelona, La Magrana, 1987, col·l. «Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català», núm. 17.

22. F. CAMBÓ, «El tràgic conflicte», *La Veu de Catalunya* (9 octubre 1906), explicitava que Madrid no era la capital de Catalunya perquè la seva influència no hi arribava; a Barcelona existia una elit amb un projecte i un ideal col·lectius, que reflectien la manera de ser local i una gran fe en el futur.

23. El 2 de juny de 1898 redactà un manifest de la Unió Catalanista, que es publicà en català i en francès, on sota el crit «Salvem Catalunya» plantejava la conflictiva relació de Catalunya amb Espanya després de la derrota

formals i del llenguatge prefabrià (el de la primera edició de 1906), és que l'argumentació de fons és d'una modernitat remarcable.

Amb una exposició formalment biologista (de l'hivern del poble català en sorgeixen elements de renaixença: és la primavera que apunta), Prat de la Riba situa l'inici d'aquest hivern català abans del 1714, amb la qual cosa defuig qualsevol temptació victimista fàcil. En comptes d'això, al·ludeix a causes de gran abast i profunditat històrica: el desplaçament del gran comerç del Mediterrani cap a l'Atlàntic; el procés europeu de consolidació de la monarquia autoritària;²⁴ la consegüent davallada de la cultura pròpia (altre cop l'efecte negatiu del cesarisme), la pèrdua col·lectiva de la noció d'una personalitat diferenciada o els costos feixucs d'unes guerres molt llargues.

Pel que fa als signes que anunciaven una nova primavera, no podem deixar de notar que l'historicisme de Prat de la Riba el va fer coincidir en la distància amb les interpretacions de Jaume Vicens Vives i fins i tot amb la de Pierre Vilar: «L'entrada de la gent pagesa en la vida pública catalana va fer començar la renaixença. Els fadrísters emprenedors de les masies renoven i enforteixen amb sang novella la població de les ciutats i viles», i a més somien en Amèrica.²⁵ I encara més: Prat afirma que aquests fadrísters, lluny de pensar en el passat, es projecten cap al futur, com es veu en les Corts del 1702, en un procés que no es para malgrat la gran humiliació del 1714. S'ha iniciat una evolució vital col·lectiva que s'anirà unificant al llarg de quatre grans períodes: el primer és l'industrial, el de l'activitat econòmica; el segon, el de la renovació històrica, literària i artística (la Renaixença); el tercer, el despertar de la consciència reflexiva de l'ésser nacional; i el quart, el període polític, la creació de l'organisme polític de la nacionalitat, «la flor de voluntat del nostre renaixement integral». Així doncs, si Catalunya ha pogut prendre consciència cultural i política de la seva especificitat, ha estat perquè aquesta s'ha configurat a través del procés complex de la seva maduració moderna i, en funció d'ell, en la seva creixent facultat de resistir la influència dels intents assimilistes estranys.

En aquest punt resulta impossible oblidar que Pierre Vilar situava l'inici de la «represa» catalana moderna al final del segle XVII, en l'esforç de la que denomina «generació de 1680». Paral·lelament, és la mobilització de la pagesia i la terra (parla d'una tímida «revolució agrària») la que consolida el procés modern de diferenciació entre Catalunya i la resta d'Espanya, base de la presa de consciència cultural política de la diferència.²⁶ Poc abans era Jaume Vicens Vives qui coincidia amb Prat

de Cuba i denunciava el desori que representava el sistema parlamentari espanyol.

24. Enric PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana*, p. 5: «La Monarquia va ésser a Espanya un gran factor d'anul·lació de Catalunya».

25. *Ibidem*, p. 9.

26. P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, Barcelona, Edicions 62, 1964. Vilar situa entre 1660 i 1705 «el segon redreçament català» (vol. 2, p. 373 i seg.) i més endavant afirma que «el redreçament econòmic comença al camp i no a Barcelona» (*ibidem*, p. 387 i seg.) i avisa que la prosperitat econòmica perllongada afeblirà molt «l'esperit de grup dels catalans» (*ibidem*, p. 419).

a l'hora de donar al sector agrari un paper preponderant en la represa moderna de Catalunya, tot enfrontant-se amb una línia interpretativa que donava una gran importància al factor dinamitzador que havia representat el «reformisme il·lustrat» iniciat amb la «racionalització» de la Nova Planta i culminat per Carles III i els seus equips.²⁷ I va ser també Vicens qui d'aquesta represa moderna en va fer derivar la presa de consciència diferencial moderna, que coincidí —segons ell— amb unes fases que representen l'evolució generacional de les elits del país.²⁸

Per la seva banda, Josep Fontana, en la seva recent història de Catalunya centrada en el llarg procés de formació de la seva identitat, segueix Vilar i parla del redreçament econòmic des del final del segle XVII, en relació amb el qual assegura que «tot ha començat pel creixement agrari»; així mateix, destaca que «darrere la façana marítima hi havia una economia integrada, amb un mercat interior desenvolupat». Poc abans, el mateix Fontana destaca els fets de la revolta del 1640, on es creuen una crisi social i la reacció davant les arbitrietats protagonitzades per la monarquia castellana. Els crits inicials de «visca la terra» es completen amb els de «morin els castellans».²⁹

El 1906, quan enlloc de l'Europa occidental encara no s'havien consolidat els estudis universitaris sobre l'etapa contemporània (l'acció de Jacques Pirenne en aquest camp encara era a les beceroles), penso que no és aventurat pensar que el fonament del pensament pratià sobre l'origen del nacionalisme català modern era essencialment materialista, a un pas de l'estructuralisme quan concatenava les causes d'arrel material com a precondition de l'aparició d'un sentiment particularista. La visió pratiàna superava d'aquesta manera la vella dicotomia sobre si era el passat (medieval) nacional el que determinava el present o si era el voluntarisme popular present el que determinava la lectura del passat. Penso que Prat feia un gran pas endavant respecte al progressisme historicista d'Almirall i, no cal dir-ho, l'idealisme catòlic de Torras i Bages, mentre els deixava dialogant amb el segle XIX, com un monument definitivament petrificat.

Va ser a partir d'aquest fonament estructural tan conscient que Prat de la Riba establí el ritme i les fases a través dels quals el particularisme assolí la fase de consciència nacional plena, un sentiment el protagonista principal del qual havia de ser el poble. Per a ell, el primer va ser anar sumant detalls que indicaven que no es podia estimar «un estat quartel inorgànic» i assimilista que els negava l'ús de la llen-

27. És l'enfocament que centrà l'obra, per exemple, de Gonzalo ANES, *Economía e Ilustración en la España del siglo XVIII*, Barcelona, Ariel, 1969. Veg. J. VICENS, *Coyuntura económica y reformismo burgués*, Barcelona, Ariel, 1968 (1954), p. 24, on afirma que «es temerario creer que el desarrollo de la economía catalana a lo largo del siglo XVIII, fue promovido por las medidas "ilustradas" de los gobiernos de Carlos III».

28. Vicens parla de la lluita del segle XVII «per redreçar-nos», d'una «voluntat d'ésser [que] explica tota la vida històrica moderna de Catalunya», però abans ha parlat del «concepte del servei social de la terra» i ha dit que «Catalunya és un poble de pagesos» i que «els homes de vila i de ciutat provenen precisament de la reserva demogràfica que, fins fa poc, el camp representà a Catalunya». J. VICENS, *Notícia de Catalunya*, Destino, Barcelona, 1969 (1954), p. 225, 42, 34 i 36, respectivament.

29. Veg. J. FONTANA, *La formació d'una identitat. Una història de Catalunya*, Vic, Eumo, 2010, p. 195 i 159 i seg.

gua pròpia, les particularitats jurídiques, l'art propi, les institucions, les tradicions i els símbols, etc. Fins i tot, deia Prat, «començàvem ja a no demanar perdó per ser catalans».³⁰

Prat reivindicà també la importància del romanticisme en la consolidació del sentiment nacional modern. I avantposà aquest protagonisme a l'acció de polítics i advocats entestats a objectivar solucions jurídiques descentralitzadores, federals, provincialistes o regionalistes. «Els romàntics riuen i ploren», diu, «estimen»; i amb la seva obra ingent «anava sortint l'afirmació capital de l'ésser de Catalunya», malgrat que encara tenien l'estat dins les seves ànimes. Així doncs, es tractava d'una obra cabdal però incompleta: «[...] calia saber que érem catalans i que només érem catalans, sentir lo que no érem per saber clarament, fonament, lo que érem, lo que era Catalunya. Aquesta obra, aquesta segona fase de la nacionalització catalana, no la va fer l'amor, com la primera, sinó l'odi».³¹

6. El fet de la nacionalitat

A Prat de la Riba el preocupava especialment el moment en què es podria superar la fase de recuperació de la nacionalitat, del conjunt d'elements, especialment el cultural i el lingüístic, que segons ell fan la nació, per a poder passar a la consideració de la nació com un fet polític al qual ha de correspondre un estat sobirà i independent. Aquest trànsit el van fer possible ell mateix i el seu grup (en destaquen Duran i Ventosa, Puig i Cadafalch o Muntanyola), constituït inicialment al Centre Escolar Catalanista i també de bon principi incomprès per la gent vella de *La Renaixensa* (sic). Ells van ser els qui van fixar la visió científica i sistemàtica de la doctrina en els deu anys finals del segle XIX.

Abans de l'acció política conscient, Prat es dedicà a fixar en què consistia la consciència nacional catalana moderna: el fet de la nacionalitat al qual havia dedicat la conferència de l'Ateneu Barcelonès del 1897.³² Per a entendre'l, diu, ha estat millor l'aproximació d'historiadors, sociòlegs, geògrafs i exploradors («tots els qui han estudiat les societats tal com son»)³³ que no pas la dels polítics i els juristes. I Prat sentència, en una línia perfectament herderiana: «[...] l'home neix, creix, se forma i viu dintre d'una societat [...] son esperit se desperta a la vida de la intel·ligència amb els accents d'una llengua determinada [...]; la seva voluntat, el seu caràcter, s'educa

30. Enric PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana*, p. 13. I afegeix: «Admetiem la monstruosa coexistència de les dues cultures, de les dues psicologies sobreposades d'inferior a superior, i fins volíem trobar-hi un fonement». L'harmonia de la unitat i la varietat, comenta.

31. Enric PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana*, p. 22.

32. L'any següent guanya els Jocs Florals amb el seu treball *Compendi d'història de Catalunya*, premi lliurat per l'Ateneu Barcelonès. I el 15 de març del mateix any col·labora en l'inici de la publicació *La Nació Catalana*, portaveu de l'Associació Popular Catalanista de Barcelona.

33. Enric PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana*, p. 38.

i constitueix amb les exemples dels qui el volten [...] la nacionalitat és una unitat de cultura o de civilització [...]».³⁴

Paral·lelament, la nacionalitat conforma «el conjunt de determinacions de la voluntat col·lectiva que formen la conducta política, això és, la vida de l'estat».³⁵ I conclou: «[...] quan a una nacionalitat se li desperta la consciència de què ho és, treballa de seguida per a produir un Estat, expressió de la seva voluntat política, instrument de realització de la seva política pròpia».³⁶ Com dèiem, aquest pas cap a l'acció política conscient és el que realment interessa Prat de la Riba. La teoria de la nacionalitat s'havia d'exposar per a deixar definitivament aclarit de què s'estava parlant. Però la sensació que fa el text és que aquesta teoria s'inclou per a no haver de tornar a parlar del tema. Tot el llarg capítol sisè li serveix per a demostrar al lector que sap de què parla i que el seu coneixement està directament connectat amb els avenços romàntics i positivistes sobre el tema produïts a Europa durant el segle XIX.

Prat de la Riba exposa amb claredat d'idees que la «fesomia» del poble català, la seva nacionalitat, és una construcció feta al llarg de la història sobre un espai geogràfic concret que ha tingut un paper gens menyspreable. Prat conclou aquest apartat dedicat a exposar la seva idea de la nacionalitat afirmant que «conseqüència de tota la doctrina aquí exposada és la reivindicació d'un Estat català, en unió federativa amb els Estats de les altres nacionalitats d'Espanya. Del fet de la nacionalitat catalana neix el dret a la constitució d'un estat propi, d'un Estat Català. Del fet de l'actual unitat política d'Espanya, del fet de la convivença (sic) secular de varis pobles, neix un element d'unitat, de comunitat, que els pobles units han de mantenir i solidar. D'aquí l'Estat compost». Aquests dos elements, afirma, el de l'autonomia catalana i la unitat espanyola, es resolen harmònicament amb la federació espanyola. Per a Prat, el nacionalisme català mai no ha de ser separatista i considera que veuria acomplert el seu objectiu amb l'organització federativa ibèrica.

El punt de vista de Prat de la Riba el 1906, quan es planteja culminar el llibre, és eminentment polític i el fons, inequívocament regeneracionista. Ho ha precisat en diversos textos durant la crisi colonial: ho ha avançat al *Compendi de doctrina catalanista*, escrit amb Pere Muntanyola el 1894 i presentat al concurs regionalista que organitzava el Centre Català de Sabadell; també al *Compendi d'història de Catalunya* premiat als Jocs Florals del 1898 i al text *Idea sintètica de la història d'Espanya*, que resta inèdit; i, sobretot, a *La question catalane*, anònim redactat per ell el 1898 i signat per un fictici Comitè Català de París.³⁷ Prat va poder publicar aquest fulletó de crítica profunda a l'Espanya decadent gràcies als contactes amb la Lliga Antisemita de Louis Guerin.³⁸ La doctrina quedava clarament supeditada a la política.

34. *Ibidem*, p. 40-41.

35. *Ibidem*, p. 41

36. *Ibidem*, p. 41.

37. Vegeu-ne una versió traduïda a E. PRAT DE LA RIBA, *La nació i l'estat*, p. 34-46.

38. Vegeu l'anàlisi de la conjuntura i dels contactes polítics a Joaquim COLL, *El catalanisme conservador*

7. Final en clau imperialista

El principal afegit de 1906 Prat el va titular «L'imperialisme» i el va presentar com la culminació estratègica de tota la resta, de la doctrina i l'evolució històrica. Podia, fins i tot, ser pres com una provocació el lligam del catalanisme i l'imperialisme en un medi com l'espanyol, que tot just feia vuit anys que havia perdut les restes de l'imperi colonial.

En el pla intel·lectual, l'imperialisme havia estat un «mot d'ordre» importat de França pel món modernista: al país veí, un cop superades les ínfules imperialistes del Segon Imperi, l'imperialisme havia interessat l'intervencionisme del sector intel·lectual, ja que, entre altres coses, els semblava que els permetria impulsar una acció moderna, dinàmica i de superació de la decadència moral i la corrupció política generals.³⁹ Fins era possible que Prat conegués els articles dels germans Ors sobre el tema i la mateixa tesi doctoral d'Eugeni d'Ors, *Genealogia del imperialismo*. El jove Ors (encara no havia introduït el *d'*) proposava un imperialisme que havia de superar definitivament l'estretor nacionalista.

Prat de la Riba, però, a *La nacionalitat catalana* relacionava imperialisme i nacionalisme: «L'imperialisme és el període triomfal d'un nacionalisme: del nacionalisme d'un gran poble» (p. 70). I més endavant diu: «[...] no tots els nacionalismes poden arribar al bell moment de la florida imperialista» (p. 73). En aquesta primera aproximació teòrica no hi ha ni un mot sobre Catalunya i Espanya ni sobre la seva proposta anterior d'una unió federativa amb les altres nacionalitats d'Espanya.

Per a Prat, tota nacionalitat aspira a l'imperi. Prat té clar que «nacionalisme és vida nacional inflamada d'un ideal, és desig de vida pròpia i això ja és un començament d'imperi» (p. 73). I el model imperialista modern és el dels pobles petits, però amb una vida interior prou intensa per justificar la seva expansió (el seu desbordament) benefactora cap a l'exterior. Grècia i Fenícia són els exemples històrics; Anglaterra, l'actual. Prat exhorta els nacionalistes a generar el camí que ha de portar indefectiblement a l'estadi imperial superior. Així doncs, per a Prat de la Riba aquesta missió històrica és la posada al dia optimista i la culminació de la vella aspiració regeneracionista.

El darrer apartat, «Acabament», constitueix realment la síntesi del llibre. L'autor hi resumeix el complex camí pel qual Catalunya ha pres consciència de la seva personalitat, base imprescindible per a poder reivindicar un estat propi. I constata que Catalunya, tot i no haver assolit aquest objectiu polític, ja està caminant cap a la fase imperialista, l'expansió exterior o penetració pacífica d'Espanya per a aconseguir despertar les forces adormides de tots els pobles espanyols i inspirar-los fe en si mateixos.

davant l'afer Dreyfus 1894-1906, Barcelona, Curial, 1993, p. 127-131.

39. Veg. V. CACHO VIU (cur.), *Els modernistes i el nacionalisme cultural*, Barcelona, La Magrana, 1984, col·l. «Bibliografia dels Clàssics del Nacionalisme Català», núm. 3.

Prat converteix el pessimisme regeneracionista i la petitesa del catalanisme en una força engrescadora. I l'èxit imminent de la Solidaritat Catalana, amb la seva presidència de la Diputació de Barcelona, podia fer-li pensar que havia encertat l'estratègia exposada definitivament i de manera sintètica a *La nacionalitat catalana*.